

SVETOZAR MARKOVIĆ O RAKOVIČKOJ BUNI
I O STARČEVIĆEVOJ STRANCI PRAVA

Rakovička buna, iako je kratko trajala i relativno lako ugušena, ipak je snažno odjeknula po čitavom Slovenskom Jugu. Kao što je sasvim prirodno, ustanak je odjeknuo u prvom redu u susjednim zemljama. Vojvodini i Srbiji. U Vojvodini najveću pažnju posvetio mu je novosadski *Narod*, list Jovana Subotića. Komentirajući Rakovički ustanak, Jovan Subotić piše:

»Najnoviji žalosni događaji u Ogulinskoj pukovniji mogli bi služiti grofu Andrašiju za ozbiljnu opomenu da pravednim željama hrvatsko-srbskoga naroda za dosta učini i da sa Narodnom strankom u pregovore stupi. Istina da u tim žalosnim događajima u gornjoj Krajini Narodna stranka nema ni iz daleka učešća. Al ti događaji, ma kakav im izvor bio, najjasnije dokazuju da je u onim krajevima najveća razdraženost nastala i da je krajnje vreme da se u Hrvatskoj i u Krajini nesnosno stanje promene...«¹

U istom vojvođanskom listu progovorio je o Rakovičkoj buni poslije Subotića i Mihailo Polit-Desančić, nekadanji narodni poslanik na Hrvatskom saboru i oduševljeni pobornik bratstva jugoslavenskih naroda.

»Ali onima — pisao je Polit — koji vladu državnu drže u rukama, pa sedili oni u Beču, ili u Pešti, ili u Zagrebu, moramo ozbiljno i strogo povikati da se dobro uzmu na um, pa da se sete da je mala iskrica često veliki požar prouzrokovala... Neka ne diraju u sveto pravo naroda i ljudi; neka ne tiču u ono bez čega ljudi postojati ne mogu; neka ne glede samo na ono što je po njih dobro i korisno, a drugima kožuh s leđa svlači; neka pružaju svima jednaki put, da se mogu održati i pomoći; neka ne drže ljude bez karaktera, srca i pameti, nego neka se prihvate ljudi, koji su narodu prijatelji; neka ne zapovedaju iz visine Monblanove, nego neka sidu u narod i ljude; neka ne lete po zraku, nego neka osete nevolju sveta i dana.«²

¹ *Narod*, 17-X-1871.

² Isto, 17-X-1871.

Mnogo oštrije od Subotića i Polita istupio je Svetozar Miletić, koji Rakovičku bunu tretira i kao pokret srpskog graničarskog puka.

»Mađarske novine jedne, — piše Miletić u svojoj *Zastavi* — koje nisu u vladinoj službi, vide u ovom ustanku repetitciju događaja od 1848 ... Te novine istu da Molinari postupi što strožije može, da nikome pardona ne da. Neće li baš time raspaliti narod, koji je već jako kivan na Madare, na osvetu, koja će širiti ustanak od sela do sela, od gore do gore, na to ne pomišljaju novine mađarske, ali lako je njima tako govoriti; nama se srce cepa, kad pomislimo da će i jedna glava srpska pasti i mi strepimo da neće doći do pokolja, koji će ionako nas ojađene u crno zaviti, a da će biti žestoka okršaja tome je svedodžba to što se Molinari ne usuđuje poslati druge graničare na pobunjenike nego šilje pešadiju od linije.«³

Dok su vojvođanski opozicioni listovi, Subotićev *Narod* i Miletićeva *Zastava*, pisali o Rakovici sa toplim čovječanskim osjećanjima, ističući očajno ekonomsko stanje obespravljenih seljačkih masa u Vojnoj granici, dotle je novosadski *Srpski narod*, organ pravoslavnih klerikalaca i austrofilskih konzervativaca, sumnjičio rakovičke ustanike kao komunarde: »Noviji glasovi iz Zagreba javljaju da su kod Davida Starčevića našli pisma iz kojih se vidi da je ustanak u Rakovici bio u svezi sa pariskim komunistima i ruskim revolucionarima.«⁴ Uz to je *Srpski narod* denuncirao Subotićev *Narod* i Miletićevu *Zastavu* kao branioce i simpatizere rakovičkih pobunjenika: »Nema toga Srbina, koji ne bi bratu u pomoć pritekao, kad bi se zaista o nevolji brata ticalo, ali isto tako ludo i nesmisleno bi bilo da graničari svoje lepo ime, svoje visoke zasluge i vrline žigom buntovničkim protiv cara i kralja, protiv državnog ustava žigošu ... Kakve je dakle celi — kakve li posledice ustanak u ogulinskoj pukovniji imao? Posledice vidimo svi — vrlo žalosne i nepraktične, a celi, to zaista ne znamo, i milo bi nam bilo, kad bi koji list od srodne bagre kano *Zastava* a osobito Subotićev *Narod* o celima tim što prozborili ... Celi take prinadleže u ludnicu, osim ako se nisu kvalifikovale već same po sebi za vešala!«⁵

Vladina štampa u Srbiji uzela je u obranu Strossmayerovu Narodnu stranku od proizvoljnih optužbi bečkih i peštanskih režimskih listova, dok je opoziciona štampa otvoreno izražavala svoje simpatije za rakovičke ustanike. Beogradsko *Jedinstvo*, poluzvanični organ namjesničkog režima, pisalo je: »Pokraj svih jasnih dokaza da Narodna stranka u svako doba najodlučnije odbacuje svaku radnju koja bi posredno ili neposredno naperena bila protiv održanja zakonitoga poretka u državi, pokraj svega toga, ipak se glasilo Deakove stranke, *Pesti Napló*, zaboravlja te baca moralnu odgovornost na nju ... To su te ukoliko drske, utoliko i neizmerne reči tih novina, koje bi svakako ozbiljnije i nepristrasnije tu stvar trebale da posmatraju.«⁶ Nesumnjivo najzna-

³ *Zastava*, 15-X-1871.

⁴ *Srpski narod*, 20-X-1871.

⁵ *Isto*, 18-X-1871.

čajniji članak, koji se pojavio u opozicionoj štampi Srbije o Rakovičkom ustanku, potiče iz pera Svetozara Markovića. Članak nosi naslov *Borba u Granici*, i objavljen je u beogradskom *Radeniku* bez potpisa, ali i po idejama i po stilu i jeziku može se sa sigurnošću prepoznati autorstvo Svetozara Markovića. *Radenik* ističe da već sama pojava da najreakcionarniji srpski listovi, poimence beogradski *Vidovdan* i novosadski *Srpski narod*, »grde i viču protiv ustanika, pobuđuje nas da sumnjamo u istinu njihovog kazivanja«. Nasuprot njihovog pokušaja »da taj ustanak predstave kao neku ludoriju nekoliko usijanih glava«, *Radenik* iznosi svoje značajne argumente u odbranu ustanika:

»Prosta pamet kazuje, kako je neverovatno da prost graničar, seljak sa puškom u ruci, koji je navikao da sluša komandu i koji se slavi i hvali svojom vernošću caru, sad najedared ustane protiv »zakonite vlasti« — zato samo što se dvojici trojici novinara prohtelo da prave rusvaj. Za pare može se povesti prosjak, beskućnik, i to ako ima šta da se pljačka, ali za pare neće poći da se bore mirni ljudi, koji imaju ženu, decu i ostalu porodicu . . . Vazda u svakoj prilici, kad prost narod ustaje da se s oružjem bori protiv vlasti, znak je da su te vlasti odista nevaljale, da narod od njih trpi i da mu je već dogorelo do nokata, pa više ne može da trpi.«⁷

Radenik ističe da je »pravi uzrok borbi mržnja graničara uopšte na mađarsko-hrvatske siledžije, koji u svakoj prilici kinje i tiranišu narod hrvatski kao i srpski«. Marković otvoreno izjavljuje: »Nas nije začudilo što se taj sudar dogodio; naprotiv čudo nam je što se do sada od nije dogodio u celoj Granici — u svom srpskom i hrvatskom narodu«. Rakovička buna je samo »čarka na predstražama od velike bitke koja pre ili posle mora buknuti između mađarske gospode i hrvatskog i srpskog naroda«. ⁸ *Radenik* odlučno uzima u odbranu ustanike od optužbi njihovih političkih protivnika: »No koliko je to čudno od Hrvatske narodne stranke, toliko je isto stidno ono njeno lakejsko paštenje, da ocrni vođe ustanka kao fantaste i zanešenjake, i što je još gore: da pokaže svoja vernopodanička osećanja spram carske dinastije Habsburške«. Marković sa ironijom govori o većini poslanika Hrvatskog sabora koji hoće samo »zakonitim putem« da izvojuju narodna prava, i postavlja čitavu diskusiju na ovu osnovu:

»A koji su to zakoniti putevi? Kojim se putem može osloboditi jedan narod od jedne nasilničke vlade, koja prosto bez ikakvog zakona hoće oružanom silom da otimlje prava narodu, da ga gnjavi i tiraniše? I zar nije zakoniti put braniti se od takih siledžija takođe s oružjem? Šta je onda zakonito po pojmovima Hrvatske narodne stranke? Po našim pojmovima, Kvaternik, Bah i njihova družina, vođe krajnje veliko-hrvatske stranke, u ogulinskom ustanku jedini su bili na pravom zakonitom temelju — na temelju narodne, čovečanske slobode. Oni su po-

⁶ *Jedinstvo*, 22-X-1871.

⁷ *Radenik*, 16-X-1871.

⁸ Isto.

ginuli za slobodu svog naroda, i mađarska vlada izvršila je nad njima delo bezakono-nasilje».⁹

U svom članku Svetozar Marković je dodirnuo i ono najbolnije pitanje u tadanjim srpsko-hrvatskim odnosima, pitanje stava Hrvatske stranke prava prema Srbima:

»Poznato je da su ti ljudi vođe one »srbožderske« stranke t. j. one stranke koja veli da su Srbi i Hrvati jedan narod i to narod hrvatski, a ime Srbin da je pogrešno iz neznanja usvojio jedan deo hrvatskog naroda... Mnogi srpski listovi vodili su više puta žestoku polemiku protiv ove partije. Mi držimo svaku polemiku s njima za sasvim nekorisnu. Kad se kakva pogrešna misao usvaja na nekim pogrešnim osnovima, ona se može lako oboriti naukom, čim se pokaže lažnost njenih osnova. Ali, kad se neka misao usvaja bez ikakvih osnova, onda se ona ne može obarati naučnim dovodima. To je kao religija koja je srasla s čovekom. Religiozan čovek može usvojiti sijaset naučnih načela, koja potiru njegovu religiju, ali on pri svem tom ostaje religiozan do smrti t. j. veruje u neke prizrake, koje se nikako ne slažu sa naučnim načelima«.¹⁰

Nitko na srpskoj strani nije tako uhjedlyvo i tako vatreno branio pravaške vođe kao Svetozar Marković u tom svom članku:

»Kad ostavimo na stranu tu tajanstvenu hrvatsku religiju pomenute stranke, po svima načelima to je zaista najsvetija, najnaprednija i najkuražnija stranka u Hrvatskoj. Jedan od njenih vođa, Starčević, još 1866 smeo je javno u saboru hrvatskom kazati da je Austrija najlažljivija država i da bi on pre pravio s Turskom ugovore no s Austrijom. Zaista u celom javnom radu partija Starčevića ne htede nikakve sveze ni s Austrijom, ni s Mađarskom; ona htede nezavisnu, slobodnu Hrvatsku. S našeg gledišta mi bi joj mogli prebaciti jedino to što ona nezavisnost Hrvatske osnivaše na istoriskom pravu kruna Zvonimirove, a ne na slobodi čoveka i naroda da raspolaže sam sobom. No junačka njihova borba protiv mađarskog nasilja pokazuje da su oni slobodu svog naroda cenili više svega, — više nego »legitimitet« i krunu Zvonimirovu. Slabotinja i podlac neće nikad stati pred kuršume i bajonete; a narod se neće nikad povesti na bunu za budalama i fantastama, kao što ih hoće da predstave »narodnjaci« u Hrvatskoj i mađarske sluge »Vidovdan« i »Srpski narod«. Ne! Njihov ceo javan rad, kao i njihova poslednja borba i smrt, pokazuju da su to bili ljudi između najčestitijih građana Hrvatske«.¹¹

Svetozar Marković završava svoj članak zaključkom da »nama pokazuje i ovaj ustanak, kao god i narodni ustanak u Boci, da se približuje kraj austro-ugarskom ili, bolje, nemačko-mađarskom gospodstvu. Narodi srpski i hrvatski uviđaju pravi i jedini put koji ih vodi oslobođenju, a to je: srušiti silu silom«.¹²

Članak Svetozara Markovića izazvao je žive diskusije i strasne polemike u tadanjoj srpskoj i hrvatskoj štampi. Režimska štampa i u Beo-

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Isto.

gradu i u Zagrebu bezobzirno je napala *Radenik* kao branioca »rakovičkih buntovnika«. U nedostatku ozbiljnih dokaza i ubjedljivih argumenata, režimska štampa pribjegavala je proizvoljnim hipotezama, denuncijacijama i klevetama. Mi ćemo se ovdje zadržati samo na polemici između zagrebačkog dopisnika beogradskog *Jedinstva* i Svetozara Markovića. Ova je polemika vrlo interesantna i karakteristična za bliže poznavanje i razumijevanje Markovićevog stava prema složenoj problematici revolucionarno-oslobodilačkih narodnih pokreta. Zagrebački dopisnik *Jedinstva* u svome dopisu iznosi ove problematične pretpostavke: »U beogradskom *Radeniku* čitamo slavospevy na Kvaternikovce a prikor i kudenje Narodne stranke. To je ili hotimično kvarenje i izvrtanje povesti, ili je od naših neprijatelja podmetnuto jaje. Ko onako piše o rakovičkom ustanku i njegovim početnicima, taj ne zna kako stvari stoje. Krajišnici bi ga mogli obavestiti o pravoj istini. Međutim nek *Radenik* zna da je Kvaternik u ovom slučaju bio prosto oruđe neke paklene intrige protiv Narodne stranke.«¹³ U svojim daljim izlaganjima, sa pretencioznom pozom ozbiljnog i dobro obaviještenog novinara, koji je detaljno informiran ne samo o onome što se dešava u političkom životu Zagreba, nego i o onome što se događa u Beču, dopisnik *Jedinstva* nastavlja:

»U Zagrebu bijaše veće, čim se pročulo o ustanku, te se pitalo: koga bi trebalo zatvoriti od Narodne stranke? U isto doba bilo je veće i u Beču, da o istom pitanju veća. I tu beše mal ne zaključeno da se stave pod zatvor svi koji potpisaše poznatu izjavu kao narodni zastupnici.¹⁴ Srećom se stvar tako brzo okončala, te se našla lista Kvaternikova, na kojoj behu za justificiranje opredeljeni svi oni, koji potpisaše izjavu, ako ustanak uspe i ako se zauzme Zagreb.¹⁵ Ova je lista u veće došla, kad je bilo već rešeno da budu svi zatvoreni koji su potpisali izjavu ... Ko zna za ovu paklenu mahinaciju taj neće Kvaternika držati za junaka, već za slepo oruđe u tuđoj ruci protiv svog naroda. Nema tu svesti nema tu radinosti, ni kuraži, kako »*Radenik*« misli. Kvaternik i Starčević bijahu kroz ovo tri prošle godine svestno tuđe oruđe protiv svoga naroda; radiše sveгда protiv samostalnosti zemlje; rasprostiraše i propovedaše glupost i mržnju verozakonsku i narodnu; trovaše mladež cinizmom i frivolnošću. To je povest te nesretne stranke.«¹⁶

Na kraju svojih izlaganja dopisnik *Jedinstva* je pokušao da ukaže na nedosljednost političke linije Kvaternika i Starčevića i završio je ovom reakcionarnom filipikom: »*Radenik* nije motrio delovanje ove dvojice smutenjaka od početka i kroz sve faze, nego je samo rakovički ustanak uzeo kao izraz njihovoga političkog značaja, valda za to jer je

¹³ *Jedinstvo*, 28-XI-1871.

¹⁴ Odnosi se na izjavu lojalnosti jedne grupe poslanika Hrvatske narodne stranke, koji se javno ograđuju od organizatora Rakovičke bune i osuđuju »buntovničke pokrete«.

¹⁵ Ova lista je očividno podmetnuta Kvaterniku, koji nije dao strijeljati ni jednoga taoca, čak ni onda kada je imao opravdanog razloga da pobije sve taoce.

¹⁶ *Jedinstvo*, 28-XI-1871.

bio neki ustanak. Samo da je ustanak! To je lako napisati kod tople peći i u sigurnosti od vešala. Nu »Radenik« ipak nije pohitao u pomoć, jer je valjda uviđao da sa 15-30.000 forinta i sa 200-300 zavedenih ljudi ne može se ništa učiniti, nego 10-20 ljudi na vešala dovesti bez ikoje koristi, štaviše u prilog neprijatelja Slovenstva, koji su ovaj ustanak na odlučnom mestu protiv češke nagodbe i protiv Narodne stranke u Hrvatskoj bezdušno upotrebili.¹⁷

Na ovakvo demagoško pisanje zagrebačkog dopisnika beogradskog *Jedinstva* odgovorio je Svetozar Marković mirno i dostojanstveno, principijelnim člankom *Buna i revolucija*. Ovaj članak dopunjuje raniji njegov članak *Borba u Granici* i predstavlja, zajedno sa njime, jednu skladnu organsku cjelinu. Odmah na početku svojih izlaganja Marković konstatira: »Dopisnik *Jedinstva* prebacuje nam što smo falili stranku Starčevića, a kudili veliku Narodnu stranku. Mi nismo nikada naumili da vodimo prepirku sa dopisnikom o jednoj ili o drugoj stranci, pa ne bi nikako ni povelili reč o tome, da nije dopisnik istakao jedno načelno pitanje, a to je: da li valja odobravati bune, koje su započete bez ikakva izgleda na uspeh, samo toga radi što su to *bune*?«¹⁸ Prema koncepciji Svetozara Markovića, tendencije pojedinih buna i ustanaka ne smiju se mjeriti po uspjehu nego po njihovim pobudama i ciljevima. Svaki je ustanak prirodan i neizbježan, dakle zakonit, ako je izazvan nasiljem jednoga naroda nad drugim narodom i ako je usmjeren na to da se izvojuje narodna sloboda: »Takvi odeliti ma i bezuspešni pokušaji pokazuju da u tome narodu robovanje nije ugušilo u svima ljudima osećanje čovečanskog dostojanstva... nezakonita je samo ona buna, koja je upravljena na to da obori ustanove, koje ujamčavaju narodu slobodu...«¹⁹ Svetozar Marković oštro kritizira zastarjela sitnoburžoaska liberalistička shvaćanja o »prirodnom razvitku slobodnih ustanova«, i pobija teoriju da bune, ustanci i revolucije tobože sputavaju i sprečavaju »prirodni razvitak slobodnih ustanova«. Marković dokazuje suprotno: »Pre svega, dokazano je da se bune samo onde dižu gde nema slobode... Kod tih naroda samo se oružanom rukom otimlje sloboda od ugnjetača. I to je »prirodan razvitak slobodnih ustanova«, a da nije ljudi koji žrtvuju svojim životom samo da izreknu protest protiv nasilja, po »prirodnom razvitku« tu bi mogla komotno ponići kitajska imperija, ili nešto još gore.«²⁰ Prelazeći sa teorije na praksu, Marković dokazuje svoju tezu nizom konkretnih primjera iz historije južnoslavenskih naroda:

»Od sviju srpskih plemena što su potpadala pod tursku vlast, najpre se oslobodila Šumadija, gdje je bilo najviše buna »bez uspeha«. U današnje vreme najslobodnija su ona plemena u Hercegovini, koja su se najčešće bunila i najviše ginula od turske sile... Ustanak u Boci učinio je više za narodnu slobodu no sva opoziciona radnja »Narodne stranke« u Dalmaciji. S tog gledišta mi smo smatrali ustanak u Vojnoj granici.

¹⁷ Isto.

¹⁸ *Radenik*, 2-XII-1871.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

Mi smo držali da »vladini tajni agenti« služe vladama s toga, što žele da najlakšim načinom nađu »leba bez motike«; dakle, da oni nemaju običaj da žrtvuje život za vladinu potrebu. Ali, što je najglavnije, mi nismo glavno imali u vidu ličnosti Starčevića, Kvaternika i drugove, već samo stanje stvari u Vojnoj granici t. j. nasilje mađarske vlade protiv koga je svaki ustanak zakonit. Mi osuđujemo držanje Hrvatske narodne stranke u toj prilici što takve pokušaje nazivlje »nezakonitim«. Mi osuđujemo većito pozivanje opozicije hrvatske kao i srpske na njihove usluge učinjene prestolu 1848 i njeno lojalno držanje spram dinastije ... Ako bi se po tome cenilo: zaslužuje li jedan narod da bude slobodan ili ne, onda bi mogli smelo da kažemo da su Srbi i Hrvati svojim »lojalnim« držanjem spram doma Habzburškog pokazali da nisu dostojni slobode.²¹ I ovoga puta Marković daje oštru kritiku nacionalno političke uloge Narodne stranke u Hrvatskoj. Marković »iz celog držanja i opozicije« ove stranke zaključuje »da ona želi mesto mađarske vlade – hrvatsku vladu t. j. želi da njeni ljudi dođu na vladu, ali ne pomišlja ozbiljno na oslobodenje svoga naroda«.²²

Na kraju svog članka, Svetozar Marković je došao do ovog značajnog zaključka: »Kad se jedan narod nalazi pod pritiskom nasilnika, koji ne poštuju prava drugih ljudi, pa ni same zakone na kojima se osniva njihova vladavina, onda nema drugog puta da se narod oslobodi nego: revolucija; a odelite buene spremaju revoluciju bolje no išta drugo«.²³

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ Isto.